

Музика О.О. Особливості ціннісної підтримки обдарованих підлітків, що мають прогресивний мотиваційний профіль // Матеріали III міжрегіонального семінару з впровадження у навчальний процес програми ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки». – Житомир, 2010. – С.53-57.

53

О.О. Музика

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ, ЩО МАЮТЬ ПРОГРЕСИВНИЙ МОТИВАЦІЙНИЙ ПРОФІЛЬ

Мотивація творчої активності та розвиток обдарованості. Розвиток обдарованості нерозривно пов'язаний з розвитком мотивації творчої активності, яка є істотним ресурсом особистісного зростання. Мотивація творчої активності – це система стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у стійку творчу спрямованість особистості. Це поняття характеризує стан свідомості особистості, який обумовлює пріоритет творчої діяльності в системі життєвих виборів і поведінкових стратегій, стимулює та підтримує творчий процес на всіх стадіях його розвитку. Творча активність є способом утвердження особистості, що розвивається, у системі суспільних стосунків. Мотиви творчої активності, ув'язуючись у свідомості зі здібностями, стають детермінантами розвитку обдарованості.

Значні можливості розвитку мотивації творчої активності має позанавчальна діяльність, оскільки включення в неї пов'язане зі свободою вибору, прагненням до задоволення потреб у самореалізації, самоствердженні, визнанні. Результати досліджень структури мотиваційної сфери за методикою В.Е. Мільмана, проведених нами у Житомирському міському центрі науково-технічної творчості учнівської молоді, показують стійкість продуктивних тенденцій у мотивації технічно обдарованих підлітків. У 63 % досліджуваних було виявлено прогресивний мотиваційний профіль; у 29,6% – експресивний та імпульсивний профілі, які відображають певну нестабільність мотивації (зустрічаються у технічно обдарованих, переважно молодших, підлітків). Плоский і регресивний профілі, які показують недостатню вираженість і диференційованість мотиваційної сфери особистості та переважання мотивів споживання, було відмічено лише у 7,4% обдарованих підлітків.

Прогресивний характер мотиваційного профілю і переважання ідеальних станів мотивів над реальними вказують на тенденцію розвитку мотивації творчої активності, її

54

спрямованість не лише на участь дитини у творчості, але й на розвиток мотивів, які з необхідністю виникають у творчому процесі. У технічно обдарованих підлітків спостерігається *феномен генералізації мотивів*: взаємозв'язок і взаємовплив структурних компонентів життєвої і творчої діяльності, переважання мотивів особистісного росту в обох сферах.

Аналіз окремого випадку. Як приклад типового прогресивного профілю, характерного для технічно обдарованих підлітків, проаналізуємо мотиваційний профіль досліджуваного Ш. В. (рис. 1.)

На загальножиттєвому рівні мотивації досліджуваний Ш. В. демонструє високі

показники задоволеності мотивів життєзабезпечення (Ж) – 8 балів. При цьому ідеальний стан цих мотивів дещо нижчий, ніж реальний (7 балів). Отже, суб'єктивно Ш. В. сприймає рівень своєї задоволеності життям, в тому числі рівень матеріального благополуччя більш, ніж достатнім. Очевидно, що саме суб'єктивна оцінка і є найбільш достовірною, коли йдеться про дослідження таких психологічних механізмів як мотиви творчої активності, генератором яких є свідомість. Справді, вивчення матеріального стану і сімейних стосунків цього гуртківця, яке входило до завдань дослідження і проводилося за допомогою методів бесіди (з підлітками, керівником гуртка і батьками) та тесту сімейних стосунків, показує, що з точки зору загальноприйнятих стандартів сім'я зовсім не вирізняється матеріальним достатком. Так, Ш. В., не маючи змоги придбати власний комп'ютер, окрім авіамодельного гуртка, став відвідувати ще й гурток інформатики. Зауважимо, що серед досліджуваних трапляються підлітки з непоганим, на думку керівників гуртків, матеріальним станом, але які при цьому показують низький рівень задоволеності мотиву життєзабезпечення.

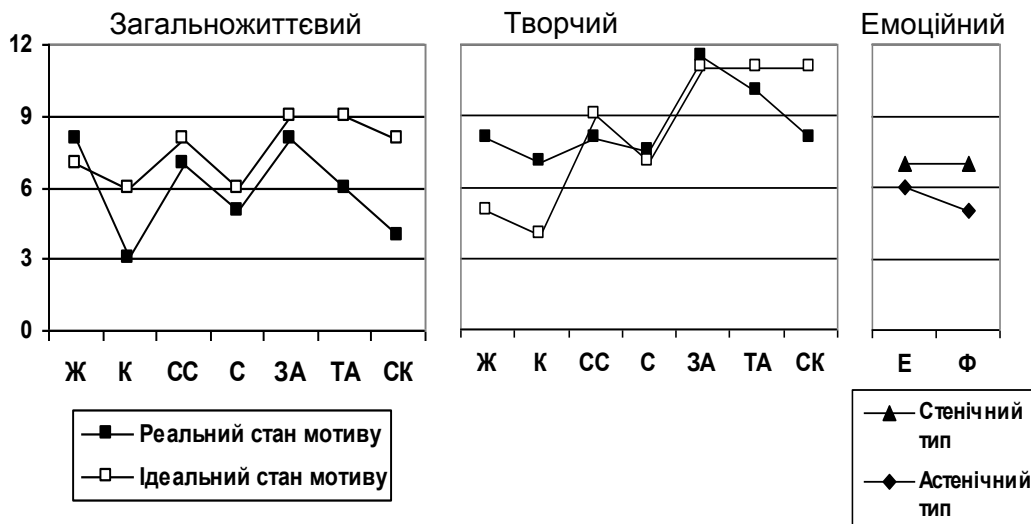

Рис. 1. Мотиваційний профіль досліджуваного Ш.В.

У творчій діяльності рівень задоволеності мотиву життєзабезпечення досліджуваного збігається з показниками у життєвій діяльності, а от ідеальний стан мотиву має набагато нижчий показник і за реальний стан цього мотиву (відповідно 5 і 8 балів) і за показник цього ж мотиву у життєвій діяльності (7 балів).

Отже, мотиви забезпечення життєдіяльності мають досить обмежене, незначне значення у мотивації творчої активності цього досліджуваного. Це збігається із

загальною тенденцією переважання продуктивної над утилітарною мотивацією у обдарованих дітей.

Мотиви, спрямовані на забезпечення комфорту (К), також не можна віднести до провідних у мотивації творчої діяльності. Реальний стан, тобто задоволеність мотиву комфорту у творчій діяльності, оцінюється Ш.В. у 7 балів, що є досить високим показником. Ідеальний стан цього мотиву, який показує спрямованість мотивації, є, навпаки, досить низьким і оцінюється в 4 бали. Це означає, що Ш.В. сприймає

обстановку і психологічний клімат гуртка, в якому займається, як приємну і таку, яка його цілком влаштовує, і не прагне в ній щось змінювати. Але це стосується лише творчої діяльності. У життєвих відносинах в цілому Ш.В. не задоволений загальним комфортом (3 бали), йому бракує часу на спілкування з друзями та розваги. Також відзначається відсутність хороших, спокійних домашніх умов. Можливо тому Ш.В. має досить виражене прагнення до комфорту, що проявляється у достатньо високій оцінці (6 балів) ідеального стану цього мотиву. Значимим для загальної мотивації творчої активності є те, що реальний стан мотиву комфорту у творчій діяльності є значно вищим (7 балів), ніж у загальножиттєвій діяльності (3 бали). Отже, на заняттях у гуртку досліджуваний почуває себе значно комфортніше, ніж у інших життєвих ситуаціях. Якби не були причини такого становища, слід визнати, що воно сприяє мотивації творчої активності.

Типовим для творчої діяльності обдарованих підлітків є високий рівень статусних мотивів (СС). Для Ш.В. він оцінюється у 8 балів, причому ідеальне значення цього мотиву – 9 балів, що свідчить про те, що мотивуюче значення статусних домагань ще далеко не вичерпане. У загальножиттєвій мотивації оцінки по шкалі соціального статусу теж досить високі, однак поступаються оцінкам у творчій діяльності, що дає підстави вважати, що творча діяльність стає для технічно обдарованих підлітків полем реалізації статусних домагань, характерних для цього вікового періоду.

Це припущення знаходить підтвердження й у тому, що показники мотивів спілкування (С) у творчій діяльності (7 балів для ідеального і реального стану) переважають показники задоволеності цього мотиву у життєвій діяльності (відповідно 6 і 5 балів). Тобто творча діяльність забезпечує Ш.В. (і переважній більшості обдарованих підлітків) соціальне середовище для задоволення ще однієї дуже важливої для підлітків потреби – потреби у спілкуванні. Хоча, слід визнати, що мотиви спілкування мають набагато нижчі оцінки у переважній більшості досліджуваних, які мають прогресивний профіль мотивації, ніж інші продуктивні мотиви: загальна активність, творча активність, суспільна корисність.

Досліджуваний Ш.В. найвищі показники за 12-бальною шкалою має по загальній активності (ЗА), творчій активності (ТА) та суспільній корисності (СК), які значно перевищують аналогічні показники у загальножиттєвій сфері. При цьому ідеальний стан цих мотивів у творчій діяльності не значно перевищує стан реальної задоволеності, а в життєвій сфері ця різниця досить значна, особливо по шкалі творчої активності та суспільної корисності. Отже, в цілому в життєвих стосунках досліджуваний Ш.В., як і більшість технічно обдарованих підлітків, не знаходить способів і форм діяльності для реалізації прагнення до творчої активності та суспільної корисності.

Дійсно, незважаючи на те, що суспільно-корисна діяльність та спілкування визнаються багатьма психологами провідною діяльністю у підлітковому віці, а прагнення

до дорослості – центральним новоутворенням, практично реалізувати ці розвивальні інтенції в рамках навчальної діяльності вдається далеко не всім підліткам. Творча діяльність в цілому і технічна творчість зокрема, більш повно відповідає вимогам до суспільно-корисної діяльності як провідної, і тому їх можливості в плані самореалізації для підлітків набагато вищі.

Рівень задоволення мотиву творчої активності у технічній творчості для Ш.В. складає 10 балів, при цьому ідеальний стан мотиву – 11 балів. Творча діяльність пов'язується із суспільною корисністю, реальний стан мотиву якої оцінюється у 8 балів, а в ідеалі – 11 балів. Ці дані показують творчу спрямованість особистості досліджуваного.

Для технічно обдарованих підлітків, які мають прогресивний профіль, характерна стеничність емоційних реакцій. Переважання стеничності як емоційної складової (Е) мотиваційної регуляції у досліджуваного Ш.В. відмічається в цілому (стеничність – 7 балів, астеничність – 6 балів), і особливо в ситуаціях фрустрації (Ф) (стеничність – 7 балів, астеничність – 5 балів). Невдачі не лише не зменшують активності, а навпаки, підвищують її.

Характеризуючи мотиваційну сферу досліджуваного Ш.В. в цілому, слід відзначити переважання продуктивних мотивів над утилітарними, що є, на наш погляд, сутнісною характеристикою творчої активності і визначає прогресивний профіль мотивації.

Особливості надання ціннісної підтримки. Як зазначає О.Л. Музика, ресурси для ціннісної підтримки мають відшукуватися у ціннісній свідомості тієї людини, якій вона надається [1]. Враховуючи характер мотиваційного профілю та якісні характеристики структури мотиваційної сфери, ціннісна підтримка Ш.В. має бути спрямована на розвиток його рефлексії, на сприймання отриманих показників як динамічних, як таких, що можуть змінюватися при докладанні власних зусиль.

Враховуючи творчу спрямованість особистості досліджуваного, який з активністю в технічній творчості пов'язує задоволення всіх інших значимих мотивів і життєві плани взагалі, варто заохочувати й підтримувати прагнення самостійно приймати рішення в окремих ситуаціях і нести за них відповідальність. Така орієнтація сприяє розвиткові внутрішньої, незалежної від соціальних впливів, мотивації. В.І. Чирков, посиляючись на дослідження Е.Л. Десі, зазначає, що дорослий, орієнтований на підтримку автономності у дітей, буде посилювати їх внутрішню мотивацію, самоповагу і тенденцію до компетентності [3].

Ціннісна підтримка має бути спрямована на розвиток почуття компетентності, яке залежить від способу організації діяльності. Форми організації технічної творчості сприяють розвитку почуття компетентності, оскільки вибір складності завдань, які вирішуються, значною мірою залежить від самого підлітка. Варто пам'ятати, що у випадку, коли вибір нав'язується, завдання можуть виявитися надто складними, що веде до почуття неповноцінності, або ж, навпаки, занадто простими, тоді, зрозуміло, почуття компетентності також не виникає. У цілому ряді досліджень доведено, що при зовнішньому підкріпленні діти схильні вибирати прості завдання, щоб збільшити розмір винагороди, а в ситуації вільного вибору обрання складних завдань значно зростає, оскільки почуття компетентності і самодетермінації як складові внутрішньої мотивації є значно сильнішими стимулами.

57

У ході ціннісної підтримки потрібно сприяти задоволенню потреби у визнанні, яка по-різному реалізується у стосунках з дорослими і ровесниками: “якщо дорослий прагне підтримати дитину в її досягненнях, то ровесники вступають в складні колізії відношень взаємної підтримки і змагання” [2, с. 45].

Оскільки у творчій діяльності зворотній зв'язок про її успішність носить інформуючий характер, тобто містить інформацію, яка в першу чергу стосується рівня майстерності, компетентності, ступеня завершеності роботи, суспільної корисності отриманих результатів, то це потрібно враховувати, надаючи ціннісну підтримку. Такий характер зворотного зв'язку сприятиме розвитку внутрішньої мотивації та стимулюватиме творчу активність особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Музика О.Л. Ціннісна підтримка особистісного розвитку як теоретична і прикладна проблема // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України «Актуальні проблеми психології» / За ред. В.О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – Т.12, вип. 8. – С.177-188.
2. Мухина В.С. К проблеме социального развития ребенка // Психол. журн. – 1980. – №5. – С.43-53.
3. Чирков В.И. Межличностные отношения, внутренняя мотивация и саморегуляция // Вопр. психол., 1997. - №3. – С.102-111.